

Роль і значення когнітивних та метакогнітивних навичок у професійній діяльності правника

Наталія Мукан¹, Наталія Чубінська², Роман Стасишин³

Опубліковано	Секція	УДК
01.08.2023	Освіта/Педагогіка	378.14

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8177339>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена висвітленню ролі і значення когнітивних та метакогнітивних навичок у професійній діяльності сучасного правника. Виконано аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Метою статті є уточнення поняття «когнітивні та метакогнітивні навички» та конкретизація їхніх складових, а також обґрунтування їх ролі і значення у професійній діяльності сучасного правника. У статті подано визначення понять «когнітивні навички», «метакогнітивні навички», розкрито сутність їхніх складових (базова грамотність; аналітичне та критичне мислення; творче та інноваційне мислення; стратегічне мислення; вирішення проблем і прийняття рішень; саморефлексія та навчання навчання; збір, систематизація та аналіз інформації; планування та організування; управління кар'єрою). Обґрунтовано роль і значення когнітивних і метакогнітивних навичок у професійній діяльності сучасного правника. Представлено авторські висновки.

Ключові слова: когнітивні навички, метакогнітивні навички, професійна діяльність, правник, навички критичного, креативного, інноваційного, стратегічного мислення, навички розв'язання проблем та прийняття рішень, навички рефлексії та навички навчання продовж життя, навички управління розвитком кар'єри, формування навичок.

Annotation. The article is devoted to highlighting the role and importance of cognitive and metacognitive skills in the professional activity of a modern lawyer. An analysis of the scientific and pedagogical literature on the research problem was performed. The purpose of the article is to clarify the concept of "cognitive and metacognitive skills" and specify their components, as well as justify their role and significance in the professional activity of a modern lawyer. Mastering cognitive and metacognitive skills, their constant improvement is a significant task of higher education, which provides initial professional training of lawyers, as well as continuous professional development, since a lawyer works in a complex professional environment that involves cooperation with other people. The article defines the concepts of "cognitive skills", "metacognitive skills", reveals the essence of their components (basic

¹ Наталія Мукан, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-4396-3408>

² Наталія Чубінська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-4803-2453>

³ Роман Стасишин, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0003-6968-6805>

literacy; analytical and critical thinking; creative and innovative thinking; strategic thinking; problem solving and decision-making; self-reflection and learning; information collection, systematization and analysis; planning and organization; career management). The article interprets the cognitive skills as the brain's ability to process new information, understand, remember, and use it. By developing cognitive skills, a person can better manage the process of analysing new information, apply it faster and more effectively in other contexts. Metacognitive skills refer to a person's ability to develop awareness and understanding of one's own thought processes and include knowing when and how to use certain strategies for learning or problem solving. It is defined that cognitive and metacognitive skills play the crucial role in lawyer's professional activity who works in the system "human-human" which is influenced by transformational changes that characterize the modern labor market in the world, technological innovations penetrating all spheres of human activity, radical changes inherent in the environment and caused by human activity, demographic changes, which are based on various factors of an economic, political, and social nature, globalization processes, etc.

The role and significance of cognitive and metacognitive skills in the professional activity of a modern lawyer is substantiated. The authors' conclusions are presented.

Keywords: cognitive skills, metacognitive skills, professional activity, lawyer, critical, creative, innovative, strategic thinking skills, problem-solving and decision-making skills, reflection skills and lifelong learning skills, career development management skills, skill formation.

Вступ

На початку нового століття в Україні триває реформування освіти. Зокрема, важливе значення управління у галузі освіти, дослідники, практики відводять проблемі удосконалення вищої освіти, забезпеченню її якості, гармонізації системи вищої освіти з тенденціями міжнародного простору та Європейського співтовариства. Нині робляться спроби забезпечити освітні послуги, за допомогою яких можливо сформувати фахівця відповідно до вимог ринку праці. Це стосується й вищої юридичної освіти, оскільки Україна прагне побудувати правову державу, яка сповідує принцип верховенства права.

Варто зауважити, що в Україні організація вищої юридичної освіти реалізується низкою закладів вищої освіти державної та приватної форми власності відповідно до чинного законодавства. Станом на 2023 р. заклади вищої освіти керуються у своїй діяльності такими нормативними документами, як Закон України «Про освіту» (2018), Закон України «Про вищу освіту» (2014), стандарти для першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, що розробляються та затверджуються в установленому порядку. Реалізуючи право автономності, заклади вищої освіти формують власні освітньо-професійні програми з метою підготовки висококваліфікованого, конкурентного на ринку праці фахівця.

Важливе значення відводиться формуванню професійної компетентності майбутнього правника, складовими якої є когнітивні та метакогнітивні навички. Оволодіння когнітивними та метакогнітивними навичками, їх постійне удосконалення є важливим завданням вищої школи, що забезпечує початкову професійну підготовку правників, а також неперервного професійного розвитку, оскільки правник працює у складному професійному середовищі, що передбачає співпрацю з іншими людьми.

Пошук інформації, що стосується предмету дослідження, укладання джерельної бази, аналіз праць зарубіжних та українських дослідників свідчать, що питання формування когнітивних та метакогнітивних навичок майбутніх правників становить предмет наукових дискусій педагогів, психологів, економістів та менеджерів, що

розглядають його з різних перспектив. Результати ретельного опрацювання первинної педагогічної інформації свідчать, що предметом наукових досліджень є: теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх правників [21]; ключові компетентності для життєдіяльності у XXI столітті [5]; професійна діяльність правника [7]; формування професійної компетентності майбутніх правників в умовах університетської освіти [11]; формування окремих складових професійної компетентності майбутніх правників в умовах системи професійної підготовки: соціальні навички [13], стратегічна компетентність, загальнолюдські та професійні цінності, комунікативна компетентність, правова культура; навички критичного мислення; полікультурна компетентність; управлінська компетентність; навички стратегічного мислення; навички розв'язання проблем та прийняття рішень; навички рефлексії, навички навчання продовж життя; навички управління розвитком кар'єри та професійної мобільності; організаційно-методичне забезпечення формування професійної компетентності майбутніх правників [16].

Особливий пласт наукових розвідок присвячений студюванню проблем формування когнітивних та метакогнітивних навичок сучасного фахівця, що відображено у наукових публікаціях представників різних галузей наукового знання. Зокрема, когнітивні та метакогнітивні навички, їх формування вивчаються крізь призму: педагогіки, психології, економіки та менеджменту. Досліджуються роль і значення когнітивних та метакогнітивних навичок у процесі становлення фахівців системи «людина-людина» [4].

Актуальність означеної проблеми, доцільність її студювання, результати аналізу наукової літератури, що присвячена висвітленню різноманітних аспектів обґрунтовують вибір теми нашого дослідження «Роль і значення когнітивних та метакогнітивних навичок у професійній діяльності правника».

Формулювання мети статті. Метою нашої статті є уточнення поняття «когнітивні та метакогнітивні навички» та конкретизація їхніх складових, а також обґрунтування їх ролі і значення у професійній діяльності сучасного правника.

Результати

На початку XXI століття теоретики та практики освітньої галузі, управлінці у галузі освіти, працедавці актуалізують проблему формування ключових компетентностей, що необхідні для особистісної, культурної, соціальної, економічної, політичної, професійної реалізації людини. Йдеться про визначення тих ключових компетентностей, оволодіння якими є життєво важливим для життєдіяльності індивідууму у час:

- трансформаційних змін, якими характеризується сучасний ринок праці у світі,
- технологічних інновацій, що проникають у всі сфери життєдіяльності людини,
- кардинальних змін, що притаманні навколишньому середовищу та спричинені діяльністю людини,
- демографічних змін, в основу яких покладено різноманітні фактори економічного, політичного, соціального характеру,
- глобалізаційних процесів тощо.

Міжнародна організація праці, досліджуючи ці процеси, зауважує, що «сьогоднішні навички не відповідатимуть завтрашнім видам зайнятості та праці, а нові навички швидко застаріють. Багато робочих місць зникнуть, а нові робочі місця будуть створені, тому що країни трансформуються під впливом цих глобальних факторів, створюючи незліченні можливості» [19, III]. До ключових компетентностей ця організація відносить такі: соціальні навички та емоційний інтелект, когнітивні та

метакогнітивні навички, базові цифрові навички, базові навички для зелених робочих місць [19].

Прикметно, що і формування соціальних навичок, і формування цифрової компетентності стали предметом значної кількості наукових розвідок. На наш погляд, не менш важливими є когнітивні та метакогнітивні навички сучасного фахівця, особливо того, який працює у системі «людина – людина», до якої відноситься й юридична професія.

У контексті нашого дослідження варто розглянути основні поняття. Відповідно до Рекомендацій Міжнародної організації праці щодо розвитку людських ресурсів [19], освіта та навчання протягом усього життя сприяють особистому розвитку та активній громадянській позиції. У цьому документі також зазначено, що освіта та навчання протягом усього життя повинні включати в себе оволодіння базовими знаннями, технікою читання, письма та арифметики, а також належне використання інформаційно-комунікаційних технологій (усі приклади основних навичок) [19]. Ключові навички для життєдіяльності у XXI столітті – це «комплекс нетехнічних навичок, таких як соціальні та емоційні, когнітивні та метакогнітивні, базові цифрові навички та базові навички для екологічних робочих місць, які можна передавати між професіями, а також між видами праці низького та високого рівня. Як основні навички, так і технічні навички потрібні людям, якщо вони хочуть працевлаштуватися, керувати своєю кар'єрою в швидко мінливому світі, використовувати цифрові технології на роботі та в повсякденному житті, досягати життєвих цілей і сприяти власному добробуту та добробуту їхньої громади» [19, 27].

Когнітивні навички – це здатність мозку обробляти нову інформацію, розуміти, запам'ятовувати та використовувати її. Розвиваючи когнітивні навички, людина може краще керувати процесом аналізу нової інформації, швидше та ефективніше застосовувати її в інших контекстах.

У науковій літературі знаходимо свідчення, відповідно до яких когнітивні навички глибоко переплітаються з соціальними та емоційними навичками [22]. Незважаючи на зростаюче усвідомлення цінності соціальних та емоційних навичок, когнітивні навички вважаються основою для міркування, доступу та розуміння конкретних областей знань.

Крім того, дослідження показують, що когнітивні навички є важливими у багатьох життєвих контекстах, від освіти та роботи до дому, соціального життя та взаємодії з іншими як на робочому місці, так і поза ним [20]. Прикладами когнітивних навичок є базова грамотність; аналітичне та критичне мислення; творче та інноваційне мислення; стратегічне мислення; вирішення проблем і прийняття рішень; саморефлексія та навчання навчання; збір, систематизація та аналіз інформації; планування та організування; управління кар'єрою (див. Рис. 1).

Метакогнітивні навички стосуються здатності людини розвивати усвідомлення та розуміння власних процесів мислення. Вони охоплюють знання про те, коли і як використовувати певні стратегії для навчання чи вирішення проблем. Іншими словами, метакогнітивні навички – це здатність думати про своє мислення чи когнітивні процеси. Метапізнання вважається одним із найефективніших і економічно ефективних методів для покращення навчання та здатності переносити або адаптувати навчання до різних контекстів. Здобувачі освіти, які використовують метакогнітивні навички та пов'язані з ними стратегії, з більшою ймовірністю продемонструють вищі результати навчання з низки навчальних дисциплін.

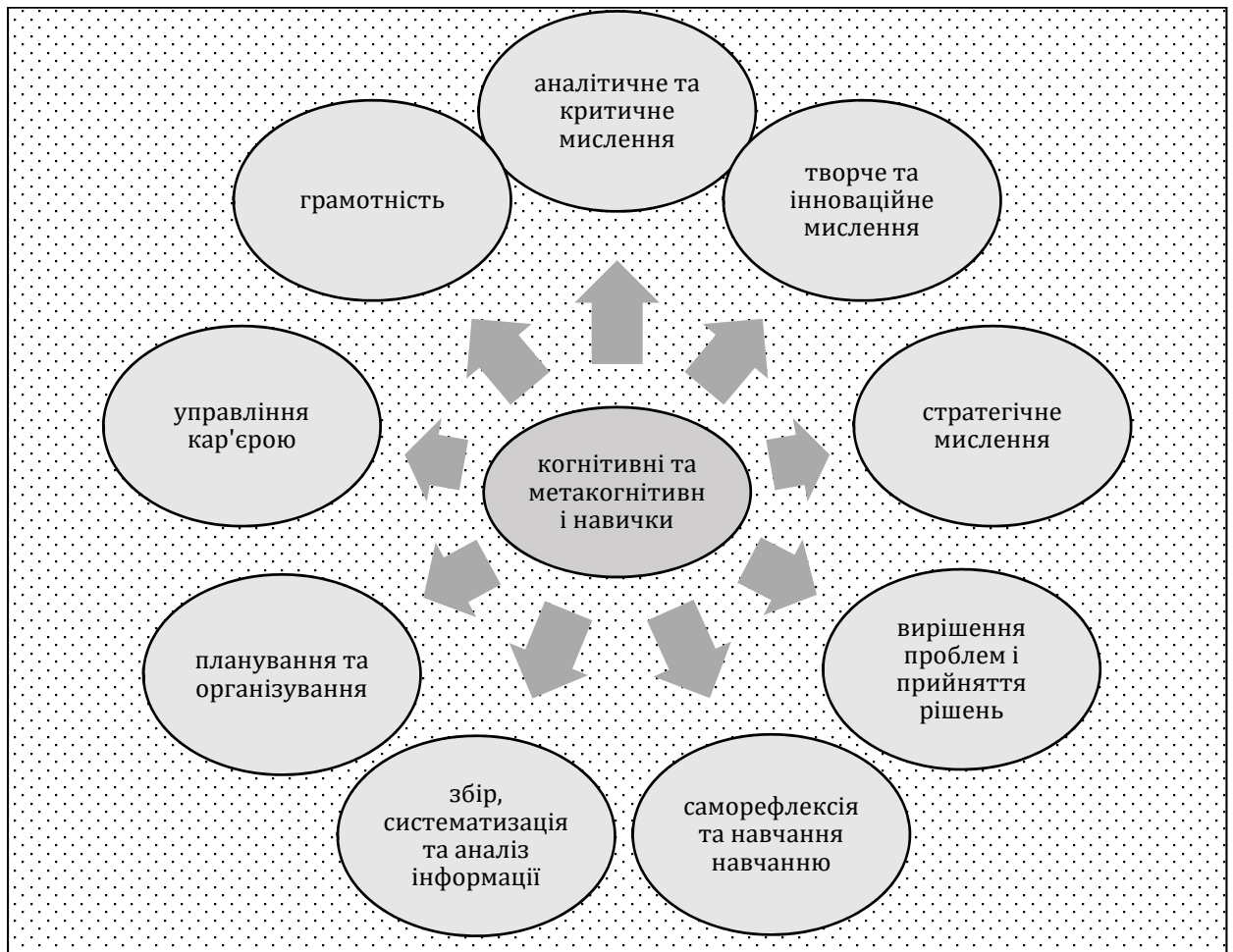

Рис. 1. Структура когнітивних та метакогнітивних навичок

Метакогнітивні навички дуже важливі, оскільки вони дозволяють людині пов'язувати свої особисті переконання, ставлення та досвід як із зовнішнім середовищем, так і з подіями, а також розуміти психічний стан інших, аналізувати мотиви та наміри інших [23]. Прикладами метакогнітивних навичок є саморефлексія та навчання навчанню.

Щодо поняття грамотність, то її слід розглядати з різних перспектив, зокрема математичну, здоров'язберігаючу, фінансову, наукову, культурну громадянську тощо. Грамотність трактують як здатність розуміти, ідентифікувати, інтерпретувати, створювати знаки і символи для презентації мови. Щодо математичної грамотності, тут йдеться про здатність розуміти, мати впевненість і навички роботи з числами та способами використання знань з математики у різноманітних видах життєдіяльності людини. Як зазначає Н. Бондаренко, грамотність «охоплює складні комплекси здібностей розуміти й використовувати системи символів культури для особистісного й суспільного розвитку. Ці здатності відрізняються в різних соціальних і культурних контекстах відповідно до потреб, запитів та освітнього рівня людей» [2, 57].

Здоров'язберігаюча грамотність передбачає наявність здатності до пошуку інформації, її розуміння та використання з метою збереження здоров'я, використання технологій здорового харчування та ведення здорового способу життя. Тут погоджуємося з автором О. Свадеба, який зазначає: «тенденцією розвитку сучасної України впродовж останніх років стала значна активізація роботи по формуванню потреби в здоровому способі життя у всіх верствах населення, зокрема міського. Однак,

в масовій суспільній свідомості здоровий спосіб життя, на жаль, не є пріоритетом» [15, 35].

Заслуговує на увагу фінансова грамотність, яку трактуємо як здатність розуміти та належним чином застосовувати навички фінансового менеджменту, складання фінансового плану, управління боргом, розрахунку відсотків, розуміння часової вартості грошей, що необхідно для прийняття обґрунтованих рішень, від яких залежить ефективність використання особистих фінансових ресурсів. Як зазначають О. Чубка, М. Ливдар та І. Новаківська, «фінансова обізнаність допомагає людині зрозуміти основні фінансові поняття і вправно використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. Фінансово грамотні люди відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, вони більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони можуть підвищувати свій добробут за рахунок правильного розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат» [18, 90].

Не менш важливе значення відводимо науковій грамотності, під якою розуміємо здатність розуміти наукові концепції та процеси, необхідні для прийняття особистих рішень, участі в громадських і культурних проектах та економічної продуктивності. Погоджуємося, що «одним із хибних тверджень повсякденного розуміння є теза про те, що формування наукової грамотності необхідне лише для науковців. Практика показує, що всі люди потребують наукової грамотності для того, щоб бути критичними споживачами у повсякденній діяльності та розуміти інформацію, представлену в традиційних або соціальних медіа. Формування наукового мислення та розуміння є необхідним для кожної людини, оскільки вона має потребу орієнтуватися в оточуючому світі» [8, 233].

Культурна грамотність – це здатність розуміти різноманіття поглядів і точок зору людей, що є представниками різного філософського, світоглядного, культурного, соціального походження. Підтвердження цієї тези знаходимо у працях вітчизняних дослідників. Так, О. Цибулько та Ю. Ірхіна наголошують: «безсумнівно, спілкування з іншими народами передбачає зіткнення з чужою культурою і потребує адекватного відгуку на неї. Діалог культур може бути заснований на культурних універсалиях, що розділяються тією чи іншою мірою всіма народами» [17, 105].

Під громадянською грамотністю розуміємо здатність людини брати активну участь у громадському житті, що можливо реалізувати за наявності знань про права і обов'язки громадянина, мешканця на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Погоджуємося з науковцями, що «це інтегрована здатність особи відповідально реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства та держави в ім'я свободи і справедливості, що формується на основі загальноприйнятих у суспільстві цінностей, гідного ставлення до державних символів, збагачення української мовної свідомості, розвитку сукупності громадянських знань і вмінь, досвіду виконання мовних обов'язків громадянина України, готовності активно й ефективно виявляти себе за допомогою засобів державної мови в різних соціальних ролях у відповідному лінгвосоціумі» [10, 11].

Серед складових когнітивних та метакогнітивних навичок – навички аналітичного та критичного мислення. У сучасному світі важливо володіти навичками правильного й адекватного оцінювання проблеми та аналізу відповідної інформації. Такі навички та володіння ними сприяють формуванню власної думки, прийняттю особистого чи колективного рішення. Йдеться про здатність мислити чітко, логічно та раціонально; навички оцінювання та інтерпретації інформації, а також об'єктивного аналізу та оцінювання проблеми, без яких неможливо сформулювати власне судження.

Нам імпонує теза, висловлена О. Радченко та С. Вихор: «важливо приділяти увагу розвитку критичного мислення на усіх освітніх рівнях та на різних навчальних дисциплінах. На нашу думку, розвиток критичного мислення у студентів ЗВО розв'язує як мінімум два важливі завдання: сприяє формуванню свідомого і активного прошарку суспільства; створює передумови для розвитку критичного мислення наступних поколінь ...» [14, 365].

Сучасний ринок праці висуває вимоги до фахівців, зокрема юридичної сфери, що передбачають наявність здатності до творчого та інноваційного мислення. Маємо на увазі здатність використовувати широкий спектр методів розвитку ідей, їх генерування, формулювання та застосовування. Важливими є винахідливість щодо використання оригінальних ідей та усвідомлення їхньої перспективності. Оволодіння такою здатністю сприяє вирішенню складних завдань та розв'язанню життєвих проблем. На цьому наголошує В.Александрова: «у сучасних умовах життя стає різноманітнішим та складнішим. І воно вимагає від людини не шаблонних, звичних дій, а рухливості, гнучкості мислення, швидкої орієнтації та адаптації до нових умов, творчого підходу до вирішення великих та малих проблем. Розвиток творчого мислення передбачає творчу активність студента та викладача, на якому кожен студент почувається комфортно, має можливість висловити свою думку щодо проблеми, виявити власні можливості, інтереси, самостійність, вибірковість у способах роботи, відчутти атмосферу співпраці, відчутти та пережити успіх» [1, 43].

Нині важко уявити правника, який міг би ефективно працювати, не володіючи навичками стратегічного мислення. Здатність мислити концептуально, образно, систематично є важливою для чіткого визначення цілей, розробки планів їх реалізації, розвитку нових ідей, необхідних для життєдіяльності і суспільстві XXI століття, а також забезпечення ефективності у професійному середовищі. Так, Т. Глушко вважає, що «знання основних принципів стратегічного управління та створення умов для ефективної організації креативної діяльності є однією з важливих компетентностей...» [6, 190].

Наступна навичка, що є складовою комплексу когнітивних та метакогнітивних навичок, є навичка вирішення проблем і прийняття рішень. Це здатність виявляти та оцінювати актуальні питання та проблеми, використовувати наявні ресурси для «мозкового штурму» та розробки потенційних рішень, оцінювати позитивні та негативні наслідки прийнятих рішень тощо. Іншими словами, це «процес спостереження за робочим середовищем та виокремлення речей чи процесів, які могли б бути удосконалені; діагностика поточного стану та визначення факторів впливу; розвиток підходів та альтернатив для впливу на зміни; прийняття рішень щодо обраної альтернативи; застосування дій для реалізації змін; спостереження впливу застосованих дій на робоче оточення» [9, 538].

Зважаючи на швидкий розвиток та розповсюдження знань і технологій, виокремлюємо навички саморефлексії і навички навчатися самостійно та на неперервній основі. Саморефлексія – це здатність використовувати наявні знання, аналізувати власні вчинки та поведінку, розмірковувати про особисті переваги і недоліки, оцінювати власний особистісний та професійний розвиток, що дає змогу визначити ті аспекти, які потребують удосконалення. Навички навчання – це здатність застосовувати когнітивний процес особистого навчання і використовувати різноманітні ресурси, засоби, способи для постійного освоєння й оновлення знань, формування і розвитку умінь та навичок, прагнути до вдосконалення.

У контексті професійної діяльності правника необхідно володіти навичками збору, аналізу, оцінювання, організування інформації з метою її подальшого

використання. Тут йдеться про навички, необхідні для реструктуризації та моделювання отриманої інформації, для персональної інтерпретації даних.

Особливу увагу слід звернути на навички планування та організування, які трактуємо як здатність сучасного правника планувати та організовувати завдання для того, щоб забезпечити ефективне виконання професійних функцій в умовах професійного середовища, що характеризується значною кількістю позитивних і негативних чинників, змінністю умов, ситуацій тощо. Погоджуємось, що «вміння приймати рішення та працювати зі складними ситуаціями, уміння навчатися впродовж життя та управляти власним розвитком, навички планування й цілепокладання, виконання поставлених завдань, вміння грамотно розпоряджатися ресурсами (часом, грошима, здоров'ям) та стресостійкість, відповідальність та конкурентоспроможність, вмотивованість та ініціативність, гнучкість та креативність, громадську активність та адекватну самооцінку, емоційний інтелект та самоконтроль, самокритичність та самоаналіз. Рівень їх сформованості основним чином впливає на результативність життя та професійної діяльності» [12, 95].

Управління кар'єрою, як складова когнітивних і метакогнітивних навичок сучасного правника – це здатність окреслювати, планувати та працювати над досягненням коротко- та довгострокових цілей, застосовуючи як матеріальні, так і нематеріальні чинники успіху. Це «процес, який дозволяє працівникам визначати свої кар'єрні цілі, розвивати свої професійні навички і отримувати задоволення від своєї роботи. Він включає в себе різноманітні методи і підходи, які забезпечують працівникам можливість досягнення своєї кар'єрної мети і внесення максимального внеску у розвиток організації» [3, 9]. Розуміємо цю навичку як здатність здійснювати обмін інформацією та ідеями, як з окремими особами, так і групами (соціальними, професійними, культурними, науковими тощо), які поділяють спільні інтереси, розвиваючи стосунки для взаємної вигоди. Тут йдеться про здатність використовувати інформацію про ринок праці, здійснювати його аналіз, що дає змогу визначити можливості для подальшої роботи, розуміти професійний контекст та особливості професійного середовища, умови праці, а також навички, необхідні для пошуку роботи.

Висновки

Отже, у статті представлено авторське трактування поняття когнітивні та метакогнітивні навички, а також їх значення у професійній діяльності сучасного правника. Виконане дослідження свідчить, що когнітивні та метакогнітивні навички майбутніх правників становлять значний пласт наукового інтересу дослідників та розглядаються ними у контексті формування професійної компетентності майбутніх фахівців. До основних когнітивних та метакогнітивних навичок сучасного правника належать базова грамотність; аналітичне та критичне мислення; творче та інноваційне мислення; стратегічне мислення; вирішення проблем і прийняття рішень; саморефлексія та навчання навчання; збір, систематизація та аналіз інформації; планування та організування; управління кар'єрою тощо.

Список використаних джерел

1. Александрова, В. Ф. (2022). Розвиваємо творче мислення студентів на заняттях з культури усного і писемного мовлення. *Матеріали XLIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»*. (с. 43-45). Переяслав.
2. Бондаренко, Н. В. (2020). Україна під «ною парасолькою грамотності». *Нова педагогічна думка*, 2(120), 55-59.

3. Бушанський, А. П. (2023). *Управління діловою кар'єрою персоналу організації*. (Кваліфікаційна робота бакалавра з менеджменту). Київ: Київський національний лінгвістичний університет.
4. Васильченко, В. С., & Криський, О. С. (2022). Метакогнітивні навички та їх роль в освітньому процесі. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю "Youth pharmacy science"*. Взято з: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/30258/1/527-528.pdf>
5. Воронцова, Т. В., & Пономаренко, В. С. (2018). Ключові компетентності та ключові життєві навички в контексті викликів сучасного світу. *Матеріали II Міжнародного симпозиуму освіта і здоров'я підростаючого покоління*. (с. 13-18).
6. Глушко, Т. (2022). Філософія бізнесу як міждисциплінарна освітня компонента. *Філософія освіти*, 28(1), 184-196.
7. Івашкевич, І. В. (2016а). Специфіка професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності. *Психологія: реальність і перспективи*, 7, 80-83.
8. Косьмій, О. (2022). Формування наукової грамотності здобувачів освіти: аксіологічний аспект. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф (25-26 серпня 2022 року в режимі онлайн)*. (с. 231-236).
9. Куліш, І., Некоз, І., & Королюк, Г. (2023). До проблеми формування та розвитку навички вирішення реальних проблем та інновацій у вищій освіті. *Вісник науки та освіти*, 1(7), 535-547.
10. Кучерук, О. А., & Магдич, Т. П. (2022). *Громадянська компетентність у методиці навчання української мови учнів старших класів: навчально-методичний посібник*. Житомир: Видавництво ПП «Рута».
11. Лещенко, Г., & Беляєва, А. (2023). Формування професійної компетентності майбутніх юристів. *Молодий вчений*, 6(118), 47-50.
12. Михайлишин, Г., & Мандро, Л. (2021). Навички особистої ефективності як складова професійної компетентності соціального працівника. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1(19), 92-102.
13. Мукан, Н., Чубінська, Н., & Слоцький, О. (2023). Формування соціальних навичок майбутніх юристів як предмет наукових досліджень. *Академічні візії*, 19. Взято з: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/386>
14. Радченко, О. Я., & Вихор, С. Т. (2022). Розвиток критичного мислення студентів. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції*. (с. 362-367). м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка.
15. Свадеба, О. О. (2020). Рівень санітарної освіти міського населення, як фактор формування відповідального ставлення до особистого здоров'я та шляхи його підвищення в системі громадського здоров'я. *Економіка і право охорони здоров'я*, 2(12), 35-38.
16. Сітовська, Л. (2016). Методичні аспекти підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності в пенітенціарній системі України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6, 97-106.
17. Цибулько, О. С., & Ірхіна, Ю. В. (2022). Становлення глобальної системи вищої освіти: виклики інформаційної цивілізації. *Освітній дискурс*, 39(1-3), 100-107.
18. Чубка, О. М., Ливдар, М. В., & Новаківська, І. Й. (2022). Деякі аспекти фінансової грамотності населення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*, 2(65), 89-94.
19. International Labour Organization. (2004). *Human resource development recommendation, No 195*. Retreved from:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R195

20. OECD. (2019b). *Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD Skills Studies.
21. Schulz, S., Garcia, R., & Treude, C. (2023, June). Social Troubleshooting Workshops: Upskilling Students' Soft and Self-Reflection Skills. In *Proceedings of the 2023 Conference on Innovation and Technology in Computer Science Education V. 2* (pp. 643-643).
22. Tang, K. S. (2020). The use of epistemic tools to facilitate epistemic cognition & metacognition in developing scientific explanation. *Cognition and Instruction, 38*(4), 474-502.
23. Zumbach, J., Rammerstorfer, L., & Deibl, I. (2020). Cognitive and metacognitive support in learning with a serious game about demographic change. *Computers in Human Behavior, 103*, 120-129.